

ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО У ДОБУ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО: ЗДОБУТКИ І ПРОРАХУНКИ

Розглянуто діяльність гетьмана П. Скоропадського щодо військового будівництва у період існування Гетьманату. З позицій сьогодення відображено здобутки та прорахунки Української держави у військовій сфері.

Ключові слова: українське військо, збройна боротьба, Гетьманат, військові кадри, добровольці, агресія.

Постановка проблеми та її актуальність. У державному відродженні періоду 1917–1921 рр. особливе місце посідає питання військового будівництва. Автором досліджується один із найскладніших періодів Національно-визвольних змагань – правління гетьмана П. Скоропадського, який прийшов до керівництва внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р., і усунення Центральної Ради від влади.

Аналіз історіографії свідчить про те, що ця проблематика розглядалась здебільшого у всеукраїнському військовому контексті. Загалом питань військового будівництва, діяльності різних політичних сил та українських військових організацій торкалися багато істориків. Серед них В. Голубко, Г. Гаврилюк, О. Даценко, М. Литвин, Л. Дещинський, Р. Зінкевич, В. Солдатенко, С. Литвин, О. Макарчук, В. Задунайський та інші. Можна знайти інформацію у спогадах безпосередніх учасників і свідків подій та українських військових істориків у діаспорі: Б. Антоненко-Давидовича, Я. Водяньського, В. Верига, М. Григоровича, Д. Дорошенка, В. Кучабського, В. Кедровського, П. Проценка, В. Петріва, І. Мазепи, О. Удовиченка, Ю. Тютюнника, З. Стефаніва та ін. Але в цих роботах бракує широкого аналізу саме військового будівництва доби Гетьманщини.

Враховуючи *актуальність* цієї проблеми, її наукову і практичну значущість, а також недостатню вивченість, автор

Скорич Лілія Василівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

© Скорич Л.В., 2011

ставити за *мету* висвітлити діяльність гетьмана П. Скоропадського щодо підготовки та реалізації рішень, які визначали засади військового будівництва держави.

Необхідно зазначити, що П. Скоропадський прийшов до влади за надзвичайно складних внутрішньополітичних та зовнішньополітичних обставин. Він усвідомив, що запорукою існування незалежної України є, насамперед, сучасна регулярна армія. Незважаючи на тиск німецької військової адміністрації і всілякі обмеження, Скоропадський розгорнув широкомасштабну роботу щодо організації 300-тисячного війська у складі восьми армійських корпусів. Для укомплектування командного складу на службу було прийнято 276 генералів, кількасот старших офіцерів.

Відомо, що свою діяльність П. Скоропадський розпочав із рішучої відмови від політики Центральної Ради. У проголошеній “Грамоті до всього українського народу” від 29 квітня 1918 р. гетьман оголосив “Закон про тимчасовий державний устрій України”, який визначав і повноваження Скоропадського. Серед їх широкого кола було й здійснення верховного командування армією та флотом [1, 271].

30 травня П. Скоропадський видав наказ, який визначав засади військової політики гетьмана. У ньому, зокрема, говорилося: “Наша молода держава буде міцною та самостійною тільки при існуванні нормально зорганізованої озброєної сили. Минулий рік яскраво виявив, як потужна армія завдяки тому, що в неї була вжита політика, а разом з останньою і партійна боротьба ступенево втратила необхідну дисципліну та зорганізованість і перетворилась в озброєні банди, що боязливо втікають від ворога... Армія мусить бути поза політикою, маючи своїм завданням лише службу державі” [2].

У першу чергу, П. Скоропадський розпочав організовувати армійський апарат управління. Значні труднощі виникли у процесі налагодження роботи Військового міністерства. Під час перевороту посада Військового міністра полковника О. Жуковського залишилася вакантною. Тимчасово функції міністра виконував його заступник генерал О. Лігнау. Оскільки тривалий час міністерство було позбавлене керівництва, то не могло вирішувати якісь кардинальні питання, зосереджуючись лише на поточних справах. Урешті, в травні

посаду Військового міністра погодився зайняти генерал О. Рогоза. Під його керівництвом Військове міністерство розвинуло бурхливу діяльність. Він намагався згуртувати навколо себе відомих фахівців військової справи, однак, як зауважив П. Скоропадський, “будучи чесною і найбагатороднішою людиною, він вірив, що і його підлеглі такі ж, а це, на жаль, не завжди було так” [3, 177]. Він вірив своїм підлеглим не лише у розумінні чесного виконання свого службового обов’язку, але й у політичному відношенні. Якщо генерал чи офіцер служив при гетьманському правлінні, він вважав, що у нього на душі тільки одне бажання – принести користь Українській армії та гетьману. Насправді ж революція внесла жахливу деморалізацію в армійське середовище не лише серед солдатів, не лише серед молодшого офіцерства, але й серед вищого командного складу

У червні 1918 р. було створено Головне управління Генерального штабу. Його начальником залишався призначений на цю посаду ще Центральною Радою полковник О. Сливинський. Тим часом Київ був переповнений офіцерами колишньої російської армії, однак переважна їх більшість мала антиукраїнські настрої і симпатизувала Добровольчій армії, яку почав формувати генерал А. Денікін. Залучення частини офіцерів на українську службу утруднювалося й тим, що залишалося нез’ясованим питання ставлення німців до формування української армії. Незважаючи на перешкоди, організація Генерального штабу продовжувалася. Помічником начальника штабу був призначений М. Какурін, який відзначався добрими організаторськими здібностями.

Створення Генерального штабу було організоване у такому складі: 1-ше генерал-квартирмейстерство з підвідділами – оперативним, розвідковим, зв’язку, топографічним і закордонним (генерал Дроздовський); 2-ге генерал-квартирмейстерство з підвідділами – мобілізаційним, організації війська та головної шкільної управи (генерал Прохорович). Залізничний відділ, інспектура артилерії, військово-технічна інспектура та інспектура повітряних сил підлягали безпосередньо самому начальникові штабу. У 2-му генерал-квартирмейстерстві працювало багато українських військових діячів, знаних із попередньої діяльності. У головній шкільній управі цього відділу, якою керував

генерал М. Юнаків, що опрацьовувала військові статuti і підручники, були зайняті генерали Дельвіг і Остафіїв, полковники В. Петрів, В. Сальський, В. Садовський, В. Євтимович, сотник Чернявський, Воскобійників та ін. Загалом в апараті Головного та Генерального штабів працювало близько 150 офіцерів з освітою Академії Генерального штабу. [4, 42].

24 липня 1918 р. Рада міністрів ухвалила закон про загальний військовий обов'язок та затвердила план організації армії, запропонований Генеральним штабом. Протягом літа були ухвалені закони про організацію військового судівництва, військово-санітарної служби та постачання. Час дійсної військової служби був визначений: у піхоті – два роки, в кінноті і артилерії – три, у флоті – чотири роки. Служба в запасі мала тривати до віку 38 років, а в ополченні – від 39–45 років.

У стані армії мирного часу мало бути: 175 генералів, 14930 старшин, 2975 військових урядовців, 291221 підстаршин і козаків та 63081 коней. Щорічні видатки на військо було ухвалено в сумі 1254 мільйонів карбованців [5, 99].

Набір новобранців до війська призначався в два етапи: 15 листопада 1918 р. і 1 березня 1919 р., постачання коней для армії мало бути виконане 1 січня і 1 квітня 1919 р. На основі нової організації українська армія мала б складатись із: 8 армійських корпусів, 1 сердюцької дивізії, 8 корпусних кінних полків, 1 окремої кінної бригади, 2 понтонних куренів, 3 окремих важкогарматних бригад, 3 повітряних інспектур, 2 інспектур повітроплавних батальйонів, 1 ескадрильї бомбардувальних літаків, 1 повітряної школи, 4 залізничних куренів, 9 інспектур кінного ремонту, 8 ремонтних депо, 1 булавного кінного полку, 4 запасних кінних полків і 108 повітових командатур. Крім того, на осінь 1918 р. мали бути організовані військова академія з трирічним навчанням, 4 кадетських школи, 2 військові школи старшин для піхоти та по одній – для кінноти, артилерії і технічної служби.

Корпуси мали поповнюватися територіально й одержали назви за своїм розташуванням – I Волинський, II Подільський, III Одеський, IV Київський, V Чернігівський, VI Полтавський, VII Харківський, VIII Катеринославський [6].

Восени 1918 р. вже були сформовані старшинські й підстаршинські кадри у корпусах і кінних дивізіях. Старшин

приймали тільки з передвоєнними кваліфікаціями. Через те до армії прийшли старшини, хоч і фахово досвідчені, але з національного погляду – байдужі. Зате особливим розпорядженням Військове міністерство наказало приймати в армію старшин воєнного часу, що походили здебільшого з патріотично налаштованої інтелігентської молоді.

Уніформа для української армії ще не була встановлена, над її розробленням працювала окрема комісія. Були встановлені нові військові ступені, відзнаки для старшин і підстаршин на плечиках німецького зразка, затверджена відзнака на шапку – тризуб.

Розглядаючи військове будівництво в Українській державі, слід мати на увазі, що воно проходило в умовах німецько-австрійської військової присутності. Перекинувши на терени України 450-тисячну армію, німецько-австрійські військові власті не були зацікавлені у створенні боєздатної Української армії. Як згадує у мемуарах П. Скоропадський, вже під час першої розмови з начальником штабу військ в Україні генералом Гренером той сказав: “Для чого Вам армія? Ми перебуваємо тут, нічого ворожого щодо вашого уряду всередині країни ми не дозволимо, а щодо Ваших північних кордонів Ви можете бути цілком спокійні: ми не допустимо більшовиків. Сформуєте для себе невеликий загін у дві тисячі людей для підтримки порядку у Києві і для охорони вас особисто” [7, 179].

Все ж, незважаючи на недобррозичливе ставлення німецько-австрійського командування, створення кадрів Української армії тривало.

Якщо створення Сухопутних військ хоча й повільно, але просувалося, то будівництво Військово-Морських Сил в Українській державі наштовхнулося на відвертий опір Німеччини. Справа в тому, що за Берестейським мирним договором УНР з країнами Четверного блоку Крим не входив до складу України. Спроба українського уряду у квітні 1918 р. виправити становище шляхом надсилання до Криму експедиційного корпусу полковника П. Болбачана з метою захоплення ще до приходу німців Севастополя закінчилася невдачею. 30 квітня вже під дулами німецької артилерії два дредноути – “Воля” і “Цариця Катерина Велика” та 15 міноносців залишили севастопольську морську базу і на чолі з контр-адміралом М. Сабліним вирушили

до Новоросійська. Частина кораблів, які залишилась у Севастополі, підпорядкувалася контр-адміралу М. Остроградському. 1 травня до Севастополя ввійшли німецькі війська, які й взяли під свій контроль кораблі, що залишилися у порту [8, 153].

Вже з перших днів перебування при владі П. Скоропадський вживав енергійних заходів щодо повернення флоту Україні. 21 травня своїм представником в Криму гетьман призначив контр-адмірала М. Остроградського. Він намагався одночасно займатись і формуванням управлінської структури флоту. Було вирішено не створювати окремого Морського міністерства, а об'єднати військове та морське відомства в єдиний орган, підпорядкований Військовому міністру. Загалом створення Військово-Морських Сил проходило мляво, бо сама їх основа – Чорноморський флот – майже припинив своє існування: більшу частину матросів було демобілізовано, офіцерський корпус частково знищений більшовицькими репресіями, а після приходу німців взагалі залишив службу. Ситуація ускладнювалась і невизначеністю територіальної приналежності Криму і Севастополя: чи відійде він до України, чи залишиться поза сферою її впливів.

Організаційний етап формування армії завершився на початку липня 1918 р. Існували вищі армійські установи, розпочали роботу військові школи, були встановлені штатні розписи військових підрозділів. Основним завданням залишалося перевести намічені плани у намічену площину. Найбільш боєздатними частинами Української армії були 25-тисячний Запорізький корпус, а також трьохтисячна дивізія “сірожупанників”, сформована Союзом визволення України з військовополонених солдатів-українців у Володимирі-Волинському [9, 245].

Запорізький корпус під командуванням генерала О. Натієва викликав невдоволення німців, які підштовхнули гетьмана видати наказ про розформування частини і намагалися переконати його в тому, що це осередок змовників проти нової влади. Однак на розпуск корпусу П. Скоропадський не погодився, і справа обмежилася лише заміною командира. Замість О. Натієва було призначено генерала Бочковського.

Корпус мав у своєму складі 1-й, 2-й і 3-й Запорізькі піхотні полки, Гайдамацький полк, кінний полк імені Гордієнка,

гарматний полк, кінно-гарматний дивізіон, інженерний полк, автопанцирний дивізіон і повітроплавну ескадру. За весь час гетьманської влади він охороняв північно-східні кордони України. Крім Запорізького корпусу, залишилися ще два загони: Запорізький Кіш у Могилеві-Подільському і Чорноморський Кіш у Бердичеві. Обидва загони мали не більш як по 400 козаків.

У липні 1918 р. оголошено набір новобранців до Сердюцької дивізії – добровольців у віці від 18–25 років і новобранців 1899 р. народження. Контингент покликаних склався, в основному, із синів заможніших селян, які мали стати опорою гетьманської влади. В час протигетьманського повстання вся ця дивізія перейшла на бік українських республіканських військ. У жовтні 1918 р. дивізія складалася з 4 піхотних полків, кінного Лубенського полку, гарматного і автопанцирного дивізіону і технічної сотні. Командував дивізією полковник Клименко [10, 339]. Поряд з Сердюцькою дивізією було сформовано військову частину, яка охороняла гетьмана, – “Власний конвой Ясновельможного пана Гетьмана”.

11 липня делегація Українських січових стрільців у складі Є. Коновальця, А. Мельника, В. Кучабського звернулася до Військового міністерства з меморандумом, у якому просила дозвіл на відновлення формації Січових стрільців.

В кінці серпня 1918 р. гетьман дозволив сформувати полк Січових стрільців у Білій Церкві, що одержав назву Окремий загін Січових стрільців. Із загону пізніше мали утворити бригаду Січових стрільців. До складу загону ввійшли колишні січовики галицького полку Січових стрільців та незначна кількість добровольців-наддніпрянців [11, 23]. Восени 1918 р. міжнародне та внутріполітичне становище Української держави ускладнилося тим, що Німеччина та Австро-Угорщина стояли на порозі капітуляції. Усвідомлюючи, що стабільність ситуації в Україні залежить від їхньої військової присутності, П. Скоропадський намагався врятувати становище.

Він видав наказ про організацію козацтва як окремого напіввійськового стану, на зразок кубанських, донських, терських та інших козачих організацій. Метою цього було створити з нащадків колишніх козаків Чернігівщини, Полтавщини і Київщини організовану й озброєну верству,

на яку спиралася б гетьманська влада. У лавах козацтва мало об'єднуватися заможніше селянство, яке, на думку гетьманського уряду, могло протидіяти крайнім соціальним течіям. Безумовно, лицарські традиції Козаччини як захисниці народних прав жили у спогадах населення. Проте відновлення Козаччини у такій формі, в якій думав її провести гетьман, котрий вирізняв особливо заможних селян, а не громадян різних станів за виняткові заслуги перед державою, більша частина українського населення зустріла неприхильно. Ці дії П. Скоропадського налаштували селянські маси на вороже ставлення до гетьмана.

Вже 16 жовтня 1918 р. гетьманським універсалом було відновлено козацтво. Козаки створили кіш, з кошовим отаманом на чолі, він підпорядковувався гетьманові. Кіш складався з кількох полків, що їх набирали з козаків декількох повітів. Усім козацтвом управляла “Велика Козацька Рада” із 32 членів, частково виборних, частково призначуваних гетьманом [12, 29].

Висновки. Військове будівництво гетьмана П. Скоропадського, незважаючи на його незавершеність, стало чи не єдиною спробою за весь період Визвольних змагань 1917–1921 рр. побудувати армію на міцних регулярних засадах. У цьому процесі були й суттєві досягнення, але не бракувало і прорахунків. Докладне вивчення військового будівництва доби Гетьманату в його основних аспектах і напрямках, безумовно, сприятиме успішному реформуванню і розбудові українських Збройних Сил сучасної доби.

1. *Держалюк М.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. / М. Держалюк. – К.: Либідь, 1988. – 364 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1074, оп. 2, спр. 11, арк. 25.
3. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ, Філадельфія, 1995. – 496 с.
4. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність / О. Удовиченко. – К.: Україна, 1995. – 195 с.
5. *Якимович Б.* Збройні сили України. Історичний нарис / Б. Якимович. – Львів, 1996. – 284 с.
6. ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 1, спр. 11, арк. 25.
7. *Крип'якевич І.* Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнаткевич, З. Стефанів. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.

8. *Верига В.* Визвольні змагання 1914–1923 / В. Верига. – Львів, 1998. – Т. 2. – 446 с.
9. *Нагаевський І.* Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаевський. – К.: Український письменник, 1993. – 413 с.
10. *Бантиш-Каменський О.* До історії козацького руху на Україні в 1917–1918 рр. / О. Бантиш-Каменський. – Біла Церква, 1923. – 48 с.

Надійшла до редколегії 18.10.2011 р.

Рецензент: *А.І. Харук*, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

Скорич Л.В.
ВОЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ЭПОХУ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСКОГО: ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОСЧЕТЫ

Рассмотрена деятельность гетмана П. Скоропадского в военном строительстве в период существования Гетманата. С позиций сегодняшних дней отражены достижения и просчеты Украинского государства в военной сфере.

Ключевые слова: украинская армия, вооруженная борьба, Гетманат, военные кадры, добровольцы, агрессия.

Skorych L.
MILITARY CONSTRUCTION AT THE ERA OF HETMAN P. SKOROPADSKYI: ACHIEVEMENTS AND FAILURES

We consider the activities of the Hetman P. Skoropadsky for military construction in the period of Hetmanat (1918). From the perspective of today reflected the achievements and failures of the Ukrainian state in the military sphere.

Key words: Ukrainian troops, armed struggle, Hetmanate, military personnel, volunteers, aggression.